

Agnieszka Strzałka
Uniwersytet Jagielloński

ZINTEGROWANE NAUCZANIE JĘZYKA I KULTURY

W dobie integracji Europejskiej, edukacji integrowanej, szkół i klas integracyjnych wydaje się na miejscu również *zintegrowane nauczanie języka i kultury*. Przyjrzyjmy się przez chwilę samemu sformułowaniu: związek języka z kulturą wydaje się być bezsprzeczny, język jest bowiem powszechnie uznany za część kultury, jej przejaw, a o językach narodowych mówi się, że wyrażają kulturę narodową, specyficzny dla niej światopogląd, stąd też w języku elementy trudno przetłumaczalne. Nie chodzi jednak o dyskusję teoretyczną, dotyczącą związku języka z kulturą, tudzież relacji jednego do drugiego, ale o bardzo praktyczne spojrzenie na polską szkołę, w której, w sposób zintegrowany lub nie nauczamy języka obcego. Nie mówimy więc o przyswajaniu języka w warunkach naturalnych, gdzie nabywanie języka może, aczkolwiek nie musi wiązać się z przyswajaniem kultury, ale o nauczaniu języka w klasie szkolnej. Nasuwa się pytanie, czy nauczyciel podążający programem nauczania języka obcego ma obowiązek, ale również możliwość zintegrowanego nauczania tych dwóch elementów o których mowa. Innymi słowy, czy nauczyciel języka obcego może jednocześnie być nauczycielem kultury?

Natychmiast pojawiają się następane pytania, takie jak: „czy kultury w ogóle można uczyć?”, a jeśli tak (o ile zgodzimy się na przyjęcie pewnego skrótu myślowego, pod którym kryje się jakiś bardziej adekwatny termin, jak na przykład „podnoszenie świadomości kulturowej”), to czy tym zadaniem ma zająć się właśnie nauczyciel języka obcego? I ponownie, jeśli przyjąłbyśmy odpowiedź pozytywną, kierując się wspomnianym na wstępie związkiem języka i kultury, bądź też uznając, że przynajmniej częściowo, razem z innymi nauczycielami, nauczyciel języka obcego odpowiedzialny jest za nauczanie kultury, powstaje następny ogromny problem, mianowicie jakiej kultury ma uczyć, a bardziej poprawnie, świadomość jakiej kultury, bądź kultur ma podnosić u swoich uczniów? Termin *kultura języka docelowego*, nie tylko w przypadku języka angielskiego, jest terminem wieloznacznym, ze względu na szeroki zasięg terytorialny prawie każdego z języków nauczanych w szkole. A więc nauczyciel staje przed dużym dylematem: czy na lekcjach języka francuskiego ma pojawić się tylko kultura Francji, francuskojęzycznej Kanady, czy może ktoś z krajów północno-afrykańskich? Podobnie, czy nauczyciel języka angielskiego ma wprowadzać elementy kulturowe dotyczące Wielkiej Brytanii, Stanów Zjednoczonych, Australii, czy też innych krajów obszaru anglojęzycznego? Dodatkowo, prawie każdy z nauczanych w szkole języków obcych, w mniejszym lub większym stopniu pełni również rolę języka międzynarodowego. Czy można, w takim razie, mówić o kulturze międzynarodowej? Pojawiające się w literaturze anglojęzycznej określenie *global culture*, a więc kultura globalna, może nieść ze sobą negatywne konotacje, z kulturą masową, globalizacją i uniformizacją świata, które przekreślają unikalny charakter narodów i kultur etnicznych (przykładem czego w sferze nawyków żywieniowych może być tzw. Mcdonalizacja świata).

Nasuwa się też pytanie: czy w rozwiązaniu dylematu „czy uczyć kultury”, a jeśli tak to jakiej, pomocne są nauczycielowi kolejno: wytyczne władz oświatowych, podręczniki z jakich korzysta oraz przygotowanie zawodowe jakie sam otrzymał? Wydaje się, iż właśnie te trzy elementy decydują wspólnie o możliwościach zintegrowanego nauczania języka i kultury. A więc, potrzebne jest odgórne usankcjonowane przez władze oświatowe, następnie dostępność materiałów do nauki języka zawierających treści kulturowe, a wreszcie

nauczyciel, który w efekcie swojego przygotowania zawodowego jest nie tylko kompetentny językowo, ale kulturowo świadomy (zob. Alesandrowicz-Pędich 2000).

Jeżeli chodzi o **zalecenia władz oświatowych**, w dokumencie „Reforma systemu edukacji” (MEN 1998), pośród „Treści” do przekazywania na lekcjach języka obcego jako drugiego znajdujemy: „ogólne wiadomości kulturowo-cywilizacyjne na temat kraju/obszaru języka nauczanego”. Możemy więc mówić tu o bardzo ogólnych lecz pozytywnych zaleceniach, a co najmniej o przyzwoleniu na wprowadzanie takich treści. Dokument ten wydaje się pozostawiać nauczycielowi dużą swobodę w wyborze kraju którego kultury miałby nauczać.

W kwestii **materiałów do nauki języka obcego**, w przypadku angielskiego można mówić o co najmniej dwóch tendencjach. Pierwsza to podręczniki, które kulturę krajów języka docelowego traktują jako swoiste urozmaicenie treści (np. seria Headway), bądź też poruszają tak zwane tematy uniwersalne, unikając dyskusji o aspektach poszczególnych kultur narodowych, tudzież kultury rodzimej ucznia (np. First Certificate Gold). Do drugiej kategorii zaliczyć można podręczniki, w których treści kulturowe stanowią podstawę zawartości tematycznej (np. What is it Like? Life and Culture in Britain Today¹). Podręczniki tego rodzaju często nawiązują również do kultury rodzimej ucznia.

Należy również wspomnieć o dodatkowych materiałach dydaktycznych, których szerokiej dostępności nie sposób kwestionować. Można tu wręcz mówić o zalewie informacji, ogromnej ilości tekstów, ilustracji, materiałów internetowych, które potencjalnie mogłyby służyć zintegrowanemu nauczaniu języka i kultury. Na tym poziomie mamy więc do czynienia nie tyle z problemem dostępu, co selekcji, a przed nauczycielem otwiera się zdecydowana, a często kłopotliwa, możliwość wyboru.

Dochodzimy następnie do trzeciego elementu, jakim jest sam **nauczyciel języka obcego**, a właściwie jego świadomość kulturowa, oraz przygotowanie merytoryczne do zintegrowanego nauczania języka i kultury. Chciałabym postawić tezę że to właśnie ten trzeci element, bądź jego brak, najpełniej decyduje o możliwości zintegrowanego nauczania. Ani zalecenia Ministra Edukacji, ani mnogość materiałów zawierających treści kulturowe i poruszających problematykę kulturową, nie prowadzi do prawdziwej integracji w nauczaniu języka i kultury.

W tym miejscu chciałabym bardzo krótko zacytować wyniki swoich badań, przeprowadzonych w roku 1999, na grupie nauczycieli i uczniów szkół średnich (w odniesieniu do j. angielskiego). Wyniki wskazują na dużą a rozbieżność pomiędzy przekonaniami nauczycieli, dotyczącymi związku języka z kulturą a rzeczywistą praktyką zintegrowanego nauczania tych dwu elementów. W wypowiedziach nauczycieli uczestniczących w badaniu można było usłyszeć wprost, że nie do końca czują się oni przygotowani do nauczania kultury, gdyż „studia filologiczne, pozwalają zapoznać się z kulturą rozumianą a jako literatura, myśl filozoficzna, czy sztuka, nie zaś jako życie codzienne w krajach języka docelowego.” Uwaga ta mogłaby oczywiście prowadzić nas o dyskusji nad programem studiów neofilologicznych w ogóle. Co ważniejsze jednak, z wypowiedzi nauczycieli można było pośrednio wywnioskować, że w istocie nie do końca wierzą oni w zintegrowane nauczanie języka i kultury – niejednokrotnie uważając, że mają do dyspozycji zbyt mało czasu na realizowanie programu nauczania, aby dodatkowo, podkreślam, dodatkowo uczyć kultury. Jeżeli ten pogląd uznamy za reprezentatywny, to okazuje się, że oprócz bardziej zdecydowanych zaleceń programowych, lepiej przygotowanych materiałów, dla zintegrowanego nauczania języka i kultury potrzeba nam, przede wszystkim, pozytywnego podejścia nauczycieli, ukształtowanego w trakcie ich studiów, lub, w przypadku nauczycieli praktykujących, szkoleń zawodowych.

¹ J.Collie/ A. Martin. Cambridge UP, 2000

Taki właśnie cel obrałam jako prowadzący zajęcia, oraz seminaria specjalizacyjne z metodyki nauczania języka angielskiego. Kierując się wynikami wspomnianych badań, jak również doświadczeniem pracy z nauczycielami i studentami, postanowiłam wprowadzić element zintegrowanego nauczania języka i kultury do programu tych przedmiotów w naszym Instytucie.

Oto kilka podstawowych założeń, które – w moim przekonaniu – należy uświadomić przyszłym jak i praktykującym nauczycielom:

- **Kultura może być nauczana w sposób zintegrowany z językiem.**

Ujmując rzecz w najprostszy sposób, każdy materiał do nauki języka można potencjalnie wykorzystać do przeniesienia treści kulturowych. Kultura nie zawsze jest i nie zawsze musi być podana w formie *explicite*. Nie należy również dyskusji o kulturze odkładać na później tj. do czasu osiągnięcia przez ucznia pewnego poziomu zaawansowania (zob. Kramsch 1993). Przy założeniu, że w oparciu o tematykę kulturową, możliwy jest rozwój wszystkich czterech sprawności językowych, dążymy do tego, aby wszelkie ćwiczenia z podtekstem kulturowym były jednocześnie ćwiczeniami językowym i na odwrót.

- **Nauczanie kultury to więcej niż przekazywanie faktów.**

Punkt ten dotyczy zarówno treści, jak i technik stosowanych w procesie zintegrowanego nauczania języka i kultury. Podejście podawcze, opierające się na konieczności przyswojenia sobie przez uczniów pewnego zestawu faktów, których zapamiętanie może być dość łatwo sprawdzone, należy do przeszłości. Mówiąc o podnoszeniu świadomości kulturowej mamy na myśli takie ćwiczenia i zadania na lekcji języka obcego, które prowadzić mogą do: postrzegania różnic kulturowych, odróżniania tego co naturalne od tego co kulturowe, zapoznania się i akceptacji tego co inne, wyrobienia otwartej ale i krytycznej postawy wobec kultury obcej jak i rodzimej. Nie chodzi więc o same fakty, ale o ich interpretację, możliwie dogłębne poznanie wartości reprezentowanych przez inne kultury a kryjących się za tymi faktami. Dla osiągnięcia tego celu niezbędny jest aktywny udział ucznia w dyskusjach, rozwiązywaniu problemów, czy też w indywidualnych i grupowych projektach szkolnych.

- **Kultura to więcej niż jej zewnętrzne przejawy.**

Podobnie jak w punkcie poprzednim, chodzi tu o rozszerzenie w świadomości nauczycieli pojęcia kultury, tak aby nie sprowadzało się ono do jej najbardziej zewnętrznych przejawów, których uwypuklania może prowadzić do stereotypowego sposobu myślenia uczniów. Zdjęcia w podręcznikach, pamiątki przywiezione z Londynu, omówienie tradycji i zwyczajów związanych ze świętami to zaledwie początek do integrowanego nauczania języka i kultury, to sam „czubek góry lodowej”. Do umiejętnego zintegrowania z materiałem językowym pozostaje całe bogactwo wiedzy o życiu danej społeczności, jej wartościach, postawach i problemach. Przekazując treści kulturowe w sposób wyrywkowy i uproszczony nauczyciel może przyczynić się do powstania niekompletnego i nieadekwatnego obrazu danej kultury w świadomości ucznia. Nie sposób jednak przekazywać te treści inaczej, bez ciągłego poszerzania swojej wiedzy z tego zakresu, stałego zainteresowania nauczyciela kulturą innych krajów.

- **Cele nauczania kultury.**

Nauczanie języka i kultury ma prowadzić do kształtowania pozytywnych postaw wobec innych kultur, co stanowi cel afektywny (zob. Stern 1992, Komorowska 1996), do pogłębiania wiedzy o innych kulturach i świadomości różnic kulturowych, co jest celem kognitywnym, a wreszcie do wskazywania wzorców zachowań akceptowalnych w danej kulturze. Te ostatnie, cele behawioralne, wiążą się jednak z potrzebą bardzo ostrożnego traktowania. Wobec możliwie różnych kultur „docelowych”², do których zechce nawiązać

² Określenie to jest obecnie mało adekwatne w sytuacji uczenia się języka obcego jako międzynarodowego, a asymilacja kulturowa w ogóle nie jest celem (zob. Gill, 2000);

nauczyciel wobec całej mnogości kultur, których przedstawiciele mogą wejść w kontakt z uczniami języka obcego, trudno mówić o istnieniu jednej normy zachowania. Niejednokrotnie próba dostosowania się do cudzych norm może prowadzić do równie dużych nieporozumień co bardzo etnocentryczne trzymanie się norm własnej społeczności. Realizacja celów behawioralnych to dziś zadanie innego typu. Celem staje się uwrażliwienie uczniów na odmienność norm i umiejętności negocjacji stanowiska w sytuacjach komunikacyjnych, obejmujących przedstawicieli różnych kultur.

Powyższe punkty, jak wspomniałam, to postulaty treści jakie powinny znaleźć się w programie kształcenia nauczycieli języka obcego, jeśli w przyszłości chcemy mówić o zintegrowanym nauczaniu języka i kultury. Każdy z proponowanych tu punktów musi oczywiście znaleźć odbicie w bardzo praktycznych ćwiczeniach i projektach wykonanych przez przyszłych, jak i praktykujących nauczycieli. Dla studentów anglistyki, piszących prace magisterskie z zakresu metodyki nauczania, a zainteresowanych ideą zintegrowanego nauczania języka i kultury, oznacza to możliwość zaangażowania się w projekty badawcze, mające na celu wypróbowanie zaproponowanych przez siebie modeli zintegrowanego nauczania języka i kultury, które, jeśli pozytywnie ocenione przez kadrę naukową, ale również nauczycieli i uczniów mogą przyczynić się do dalszego propagowania zintegrowanego nauczania języka i kultury w praktyce.

Na zakończenie chciałabym wspomnieć kilka projektów dydaktycznych przygotowywanych aktualnie przez piszących prace magisterską z metodyki w naszym Instytucie:

- Zadania o tematyce kulturowej na drodze do rozwoju kompetencji językowej i kulturowej;
- Ewaluacja podręczników o tematyce kulturowej, jako nowego typu podręcznika do nauki języka obcego;
- Realizacja celów kognitywnych w zintegrowanym nauczaniu języka i kultury;
- Ćwiczenia komunikacyjne na drodze do rozwoju kompetencji interkulturowej;
- Wykorzystanie zagadnień kulturowych dla rozwijania sprawności mówienia;
- Możliwości wprowadzania elementów kultury obcej i rodzimej na podstawie tekstów rozwijających umiejętność czytania;

Wszystkie te prace mają również przyczynić się do propagowania idei integracji nauczania języka i kultury na poziomie szkoły średniej.

BIBLIGRAFIA

1. Aleksandrowicz-Pędich, L./ Lazar, I./ Skopinskaja, L. 2000. "Cross-national study on cross-cultural awareness". *Network* 3/3
2. Gill, S. 2000. "Culture in the classroom: ten modest proposals". *Network* 2/2
3. Komorowska, H. 1996. „Nowe tendencje w pracach programowych Rady Europy. Koncepcja celów nauczania języków obcych”. *Języki Obce w Szkole* 2. 198
4. Kramsch, C. 1998. *Language and Culture*. Oxford. Oxford University Press.
5. Ministerstwo Edukacji Narodowej. 1998. *Reforma systemu edukacji*. Warszawa. WSiP.
6. Stern, H. H. 1992. *Issues and Options in Language Teaching*. Oxford UP.